

تفسیر سوره حجرات

استاد قرائتی

جلسه هفتم آیه ۹

آیه (۹)

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَءَصِلْهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَتِلْهُمَا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَءَصِلْهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

و اگر دو طائفه از مؤمنین به نزاع و جنگ پرداختند، پس فوری میان آنان صلح و آشتی برقرار کنید.

سپس اگر یکی از دو گروه بر دیگری تجاوز کرد، پس با آن متجاوز بجنگید تا به فرمان خداوند روی کند. پس اگر طائفه متجاوز بازگشت (و دست از تجاوز خود برداشت)، میان آن دو گروه با عدالت صلح برقرار کنید و عدالت به خرج دهید. همانا خداوند عدالت پیشه گان را دوست دارد.

نکته ها:

از آغاز این سوره انواع برخورد ها مطرح شده است:

الف: برخورد با خدا و رسول، (پیشی نگرفتن) (لا تَقْدَمُوا)

ب: برخورد با پیامبر اکرم، (ادب داشتن و صدا را بلند نکردن)

ج: برخورد با فاسق، تحقیق و بررسی گزارشات او.

د: برخورد و سرکوب یاغی.

ه: برخورد با محبت، برادری و... با مؤمن (آیات بعدی)

در حدیث می خوانیم: برادر دینی خود را خواه ظالم باشد یا مظلوم یاری کن، اگر مظلوم است، در گرفتن حق و اگر ظالم است، در جلوگیری از ظلمش او را یاری کن (۱۲۳)

مسلمانان باید دارای تشکیلات، حکومت، قدرت، نظام، آموزش، بسیج، تبلیغات و تدارکات قوی باشند و گرنه امروز عمل کردن به این آیه یعنی سرکوب یاغیان بین المللی با آن همه پیشرفت علم و تکنولوژی و ارتباطات امکان ندارد. (آری، اگر سرکوب یاغی واجب است، مقدمه واجب که همان تشکیل حکومت اسلامی است نیز واجب است)

پیام ها:

از این آیه نیز ده ها درس می توان گرفت که ما به بعضی از آنها اشاره می کنیم:

۱ گرچه ایمان مانع درگیر شدن نیست ، ولی نزاع میان مؤمنین یک جرعه است نه یک جریان ، موقت است نه دائمی زیرا کلمه «اقتلوا» نشان از پدید آمدن نزاع است ، نه دوام آن و اگر دائمی بود می فرمود: «يَقْتُلُونَ»

۲ ادب به ما می گوید که مسائل منفی و زشت را مستقیماً به مخاطب خود نسبت ندهیم (در این آیه نفرمود: و اگر دو طائفه از شما، بلکه فرمود: از مؤمنان ، یعنی شما اینکاره نیستید) (اقتلوا)

۳ طبیعت جنگ پای همه را به میان می کشد و تنها به دو گروه درگیر قانع نیست (کلمه «اقتلوا» جمع آمده و گر نه می فرمود: «اقتلا»)

۴ مسلمانان در برابر مشاهده و اطلاع از درگیری میان خود، متعهد و مسئولند و بی تفاوتی را ممنوع می دانند. (فأصلحوا)

۵ برای آشتی دادن و برقراری صلح میان مسلمانان با سرعت و بدون تأخیر قیام کنیم (حرف فاء) در «فأصلحوا» نشانه سرعت است)

۶ اگر یکی از دو گروه درگیر یاغی گری کرد، همه اُمت اسلامی باید بر ضد او سریعاً بسیج شوند. (فَإِنْ بَغَتْ... فقاتلوا الّتی تبغی)
۷ برای برقراری یا حفظ امنیت و عدالت ، حتّی اگر لازم شد باید مسلمانان یاغی کشته و فدا شوند. آری ، خون یاغی ارزش ندارد. (فَإِنْ بَغَتْ... فقاتلوا...)

۸ در برابر خشونت باید خشونت به خرج داد. (فَإِنْ بَغَتْ... فقاتلوا) (در نظام اسلامی نباید به یاغی مهلت و فرصت داده شود)

۹ در سرکوب یاغی ، طفره نرویم و مسامحه نکنیم (فقاتلوا) (حرف فاء) علامت تسریع است)

۱۰ در سرکوب یاغی ، کاری به خانواده ، زن و فرزند او نداشته باشیم و فقط به سراغ خودش برویم (فقاتلوا الّتی تبغی)

۱۱ در سرکوب یاغی هیچ شرط و ملاحظه ای نداشته باشیم ؛ خودی باشد یا غریبه (فقاتلوا الّتی تبغی)

۱۲ قیام مسلمین ، هدف مقدّس دارد. (حتّی تَفیء الی...)...

۱۳ مدّت مبارزه تا رسیدن به هدف است ، (حتّی تَفیء الی امر الله) و ساعت ، ماه و تاریخ خاصی ندارد. مثل مدّت مراجعه بیمار به پزشک و مصرف دارو است که تا زمان سلامتی باید ادامه یابد.

۱۴ در سرکوب یاغی ، هدفهای شخصی ، قومی ، حزبی ، یا انتقام ، خودنمایی و گرفتن زهره چشم از دیگران مطرح نیست ، بلکه یک هدف مطرح است و آن برگشتن یاغی به راه خداست (حتّی تَفیء الی امر الله)

۱۵ برای آتش بس ، آغاز و شروع بازگشت یاغی به راه حق کافی است همین که او شروع به برگشت کرد دست از او بردارید، زیرا شرط دست برداشتن از او، بازگشت صد در صد او نیست (حتّی تَفیء)

۱۶ در مرحله درگیری که متجاوز معلوم نیست ، باید تلاش برای خاموش کردن اصل فتنه و ایجاد صلح باشد، (فأصلحوا) ولی در مرحله بعد که متجاوز و یاغی شناخته شد، خاموش کردن فتنه و ایجاد صلح باید در سمت و سوی دفاع از مظلوم و گرفتن حقّ او از ظالم باشد. (فأصلحوا بینهما بالعدل)

۱۷ وظیفه مسلمانان در شرائط مختلف تفاوت دارد؛ گاهی اصلاح است و گاهی جنگ (در این آیه ، هم کلمه «اصلحو» دو بار آمده است و هم کلمه «قاتلوا»)

۱۸ در اصلاح میان دو گروه باید خسارت و غرامت جنگ را از متجاوز گرفت (بالعدل)

حضرت علی علیه السلام فرمود: اُمّتی که حقّ ضعیفش از قوی بدون تردید گرفته نشود، قداست و ارزشی ندارد. (۱۲۴)

۱۹ هر کجا طوفان غرائز و غضب و لغزشگاهی بود، سفارشات پی در پی لازم است (بالعدل ، اقسطوا... یحبّ المقسّطین)

۲۰ اصلاحی ارزش دارد که حقّ به صاحبش برسد، و گرنه سکوت ذلت بار، مرگ آفرین و تحمیلی است (اصلحو... اقسطوا)

۲۱ هر کجا مسئله تحمّل مشکلات در کار است ، از اهرم محبّت استفاده کنید. (انّ الله یحبّ المقسّطین)

۲۲ کسانی محبّت خداوند را دریافت می کنند که بر اساس عدل و قسط حرکتی کنند و گرنه ساکت کردن دو طرف جنگ بدون برقراری عدالت ، محبوب خداوند نیست (یحبّ المقسّطین)

نمونه ها

آیه ای که برای تلاوتش دو دست قطع شد.

در ماجرای جنگ جمل همین که کار رو به سختی می رفت و حضرت علی علیه السلام آنان را از شروع به جنگ نهی فرمود، طرفداران عایشه گوش ندادند، حضرت به خداوند شکایت کرد که مردم نافرمانی می کنند و گوش نمی دهند و قرآن را بدست گرفت و پرسید: کیست که این آیه (و ان طائفتان من المؤمنین ...) را برای مردم بخواند؟

شخصی به نام مسلم مجاشعی آمد و گفت : من این آیه را برای مردم می خوانم امام فرمود: دست راست و چپ تو را قطع و تو را شهید می کنند! گفت: «هذا قليلٌ في ذاتِ الله» یعنی شهادت من در راه خدا چیزی نیست.

قرآن را گرفت و در برابر لشکر عایشه ایستاد و مردم را به خدا دعوت کرد تا شاید خونی ریخته نشود و جنگی صورت نگیرد، دست راست او را قطع کردند، قرآن را به دست چپ گرفت ، دست چپ او را نیز جدا کردند، قرآن را به دندان گرفت ، سرانجام طرفداران عایشه این تلاوت کننده قرآن را به شهادت رساندند. حضرت علی علیه السلام بعد از شهادت او دستور حمله دادند. (۱۲۵)

آری ، ابتدا باید با استناد به قرآن تبلیغ و اتمام حجّت نمود و سپس شجاعانه تا آخرین نفس در راه هدف تلاش کرد.

عدالت

چون در این آیه سه بار سخن از عدالت بکار رفته (فاصلحو بينهما بالعدل و اقسطوا انّ الله یحبّ المقسّطین)

چند جمله ای درباره عدالت بیان می کنیم:

۱ آفرینش بر اساس حقّ و عدل است «بِالْعَدْلِ قَامَتِ السَّمَوَاتُ» (۱۲۶)

۲ بعثت انبیا نیز برای آن است که مردم قیام عادلانه داشته باشند. (لَيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ) (۱۲۷)

۳ عدالت، زندگی و ظلم، مرگ است «الْعَدْلُ حَيَاءٌ وَ الْجورُ مَمَحَاتُ» (۱۲۸)

۴ یک ساعت رفتار عادلانه، از هفتاد سال عبادتی که تمام روزهای آن روزه و شب های آن بیداری باشد بهتر است (۱۲۹)

۵ دعای رهبر عادل، مستجاب است (۱۳۰)

۶ اگر میان مردم به عدالت عمل شود، آسمان رزقش را و زمین برکاتش را با اذن خداوند می فرستد. (۱۳۱)

۷ امام کاظم علیه السلام فرمود: اگر در مردم عدالت مستقرّ شود همه بی نیاز می شوند. (۱۳۲) و فرمود: عدالت از غسل شیرین تر است.

۸ امام کاظم علیه السلام ذیل تفسیر آیه (یحیی الارض بعد موتها) که خداوند زمین مرده را زنده می کند فرمود: خداوند مردانی را مبعوث می کند که عدل را برقرار نمایند و زمین با برقراری عدل زنده می شود. (۱۳۳)

۹ حضرت زهرا علیها السلام فرمود: عدالت آرام بخش دلهاست (۱۳۴) (آری مردم با فقر می سازند، ولی نسبت به تبعیض و بی عدالتی تحملی ندارند و عصبانی می شوند)

عدالت در مکتب انبیا

کلمه عدالت معمولاً همراه با کلمه قانون و بی عدالتی معمولاً پشت پازدن به قوانین است در این صورت اگر اصل قانون برای بشر بی ارزش و سست باشد، با چه انگیزه ای می توان بدان عمل نمود؟ قانونی که ساخته دست بشری همچون خود ماست، قانونی که هر روز در حال تغییر و تحوّل است،

قانونی که در آن منافع افراد و احزاب نهفته شده، قانونی که برخاسته از افکار ناپخته و اطلاعات محدود و تحت تأثیر غرائز، نژادپرستی و ملت گرایی، تهدید، تطمیع و هوسهای خود و دیگران وضع شده است،

قانونی که در هر منطقه به شکلی است و در هر زمان و تاریخی تغییر می یابد و هر ابرقدرتی به خود حقّ و تو در آن را می دهد،

قانونی که از قانون گزارش انواع لغزشها، عیب ها و خصلت های زشت دیده شده است و خود قانون گزاران به آن عمل نمی کنند،

آیا این نوع قوانین می تواند برای انسان قداست و کرامت داشته باشد و برای جامعه عزّت، شرافت و زمینه رشد ایجاد کند؟! آیا تخلف از این نوع قوانین ظلم و خلاف عدالت است؟!

اما قوانین انبیا که از طرف خداوندی است که خالق انسان و برخاسته از علم، حکمت و لطف بی نهایت اوست و آورنده آن معصوم و خود اولین عامل به آن است، قانونی که از هیچ ابرقدرت، فرد، گروه، حزب و قبیله ای متاثر نشده است، این نوع

قانون به خاطر قداست و کرامتی که برای انسان دارد، انگیزه عمل به آن قوی است و تخلف از آن ظلم و بی عدالتی محسوب می شود.

زمینه های اعتقادی و فطری عدالت

عدل ، در جهان بینی الهی معنا پیدا می کند. زیرا با بینش الهی است که انسان خدا را عادل ، تمام هستی را حساب شده و خود و همه چیز را زیر نظر خداوند می داند. با دید الهی است که انسان ماده اولیه همه بشر را خاک و فرجام همه را دادگاه عدل الهی در قیامت می داند؛ با بینش ادیان آسمانی است که انسان هدف قیام تمام انبیا را برقراری عدل می داند و در انتظار حضرت مهدی علیه السلام است که برجسته ترین هدفش پر کردن زمین از عدل و داد است به قیامتی عقیده دارد که تمام ریز و درشت کارش را ثبت شده در برابر خود حاضر می یابد، با دید الهی است که تمام رهبران الهی خود را عادل و عدل گستر می دانند. آری ، این عقائد است که می تواند بهترین زمینه برقراری عدل را در انسان ایجاد کند.

اما کسی که هستی را بی صاحب و بی حساب می داند، آفرینش را بی طرح و بی نقشه می پندارد، آینده را نابودی و نیستی خیال می کند و برای کل هستی هدفی قائل نیست ، دلیلی برای عادل بودن ندارد.

آری ، ممکن است که چند روزی به خاطر فشار اجتماعی یا جرائم و کیفرهای قانونی ، یا جلب نظر مردم و یا کسب موقعیت و محبوبیت ، دست از پا خطا نکند و قیافه و ژست عدالت خواهی و عدالت دوستی را به طور عاریه ای به خود ببندد، ولی همین شخص به خاطر دید مادی که بر کل نظام هستی دارد و آفرینش را با هدف و طرح نمی داند، عدالت را قلبا باور ندارد.

گستره عدل

عدالت ، یکی از محورهای اصلی اسلام است به طوری که در میان صفات خداوند، بعد از توحید مطرح شده است چنانکه در مرجعیت دینی ، امام جمعه و جماعت ، قاضی ، شاهد و مسئول بیت المال عدالت شرط لازم است.

اگر به عدالت با دید وسیعی نگاه کنیم ، خواهیم دید که در تمام برنامه های اسلامی به مسئله عدالت و تعادل و دوری از افراط و تفریط به نحوی توجه شده است از جمله:

۱ عدالت در عبادت تا آنجاست که در کتاب های روایی با عنوان «باب الاقتصاد فی العباده» یعنی میانه روی در عبادت روایاتی نقل شده است.

۲ عدالت در کار و تفریح.

۳ عدالت در محبت و غضب.

۴ عدالت برای دوست و دشمن.

۵ عدالت در تولید و مصرف.

۶ عدالت در تشویق و توبیخ.

۷ عدالت در تقسیم بیت المال و وصیت اموال شخصی.

۸ عدالت در میان همسران ، فرزندان ، دوستان و همکاران.

۹ عدالت در قضاوت ، حتی در نگاه به طرفین دعوا.

۱۰ عدالت در قصاص.

۱۱ عدالت در جنگ.

۱۲ عدالت در برخورد با حیوانات تا آنجا که حضرت علی علیه السلام به مسئول جمع آوری زکات سفارش می کند که اگر در مسیر راه خواستی بر حیوانی که به عنوان زکات گرفته شده سوار شوی باید مراعات عدالت را بکنی (۱۳۵) مثلاً اگر چهار شتر به عنوان زکات گرفته شده و شما دو ساعت در راه هستی ، هر شتری را نیم ساعت مرکب خود قرار دهی.

در جای دیگر می خوانیم: اگر یکی از حاجیان بخاطر زود رسیدن به مکه حیوانش را بیش از معمول خسته کرده باشد، گواهی او را در مسائل حقوقی نپذیرید. چون او نسبت به حیوان خود ظلم کرده است (۱۳۶)

به هر حال عدالت در اسلام در همه چیز می باشد، حتی اگر کودکی در مکانی از مسجد نشسته باشد و او را از جای خود بلند کرده و در آن مکان نماز خواندیم نمازمان ایراد دارد. (۱۳۷)

نمونه ها

قرآن به کسانی از مردم حجاز که برای خود امتیازی قائل بودند و مسیر خود را از سایر مردم جدا می کردند دستور داد از همان طریقی که مردم مراسم حج را انجام می دهند انجام دهید (أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ) (۱۳۸) و هرگاه ثروتمندان از انبیا تقاضای طرد فقرا را داشتند، پاسخ می شنیدند که هرگز آنان را طرد نمی کنم (مَا آءَنَّا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا) (۱۳۹)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در آخرین سفر خود، مردم را جمع کرد و فرمود: مردم از هر نژاد و قبیله ای باشند برابرند. (۱۴۰)

بعضی سیاستمداران و مصلحت اندیشان از حضرت علی علیه السلام درخواست کردند که سهم فقرا و بردگان را از سهم افراد برجسته جدا کن و به نخبگان اجتماعی سهم بیشتری بده تا پایه های حکومت محکم شود و آنان کارشکنی نکنند و به معاویه ملحق نشوند. حضرت فرمود: آیا می خواهید که من باج بدهم؟! هر کس خواست بماند و هر که خواست برود. (۱۴۱) و همین امام عزیز در آغاز حکومتش فرمود: تمام ولخرجی هایی که در زمان قبل از من بوده را پس گرفته و به بیت المال واریز می کنم، حتی اگر برای مهریه همسرانشان یا خرید بردگان صرف شده باشد. (۱۴۲)

حضرت علی علیه السلام می فرمود: حتی اگر مال از شخص من باشد به طور مساوی تقسیم می کنم تا چه رسد به اینکه مال خدا (وبیت المال) باشد. (۱۴۳)

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: اوّل کسی که به دوزخ می رود، حاکمی است که به عدالت رفتار نکند. (۱۴۴)

در حدیث دیگری می خوانیم: اگر کسی سرپرست ده نفر باشد ولی میان آن افراد به عدالت رفتار نکند، در قیامت دست و پا بسته محسور می شود. (۱۴۵)

اینها گوشه ای از نکاتی بود که برای من طلبه از آیه کشف شد، جانم فدای کتابی که در هر کلمه آن در سہایی است که زمین و زمان آن را کهنه نمی کند.

برای آنکه بهتر به عظمت این کتاب پی ببریم از شما می خواهم یک سطر بنویسید که در هر کلمه آن نکاتی جاودانه و کارگشا و صحیح و منطقی نهفته باشد!!

پروردگارا! تو را به حقّ هر کلمه ای از قرآن ما را بعد از آنکه هدایت کردی، دچار لغزشها قرار مده!